

Presentacion

Era publicacion deth Nomenclator dera Val d'Aran represente ua hita importanta ena normalizacion des sòns nòms de lòc der aranés e, donques, dera lengua madeisha. Ei un esturment basic de consulta entara Administracion e eth mon empresariu entà designar, etiquetar e fixar es nòms de lòc de manèra normativa. Aguest nomenclator permet era localizacion dera toponimia aranesa en ua cartografia de detalh, a on practicament toti es nòms de lòc d'Aran son recuelhuts e tanben normalizadi. Atau, eth Nomenclator dera Val d'Aran amasse un totau de 3 450 toponims de tot tipe que provien dera Basa toponimica a escala 1:5 000 der Institut Cartografic e Geologic de Catalonha (ICGC), era mès detalhada que corbís actuaument tota era Val d'Aran.

Era òbra qu'auetz enes mans ei frut d'un convèni de colaboracion entre er Institut d'Estudi Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana, coma autoritat lingüística dera lengua occitana en Catalonha, e er Institut Cartografic e Geologic de Catalonha, coma generador de cartografia e d'informacion geografica.

Era sensibilitat de l'ICGC pera toponimia catalana e aranesa a estat constanta, en tot méter esfòrci en suenh, eth tractament e era mantenença dera informacion toponimica, ja des deth prumèr moment, damb un recuelh pionèr que s'estenec pendent ans (1984-1991) e que corbís eth país sancer. Era relacion der Institut Cartografic e Geologic de Catalonha damb era toponimia aranesa ven de luenh, quan enes ans nauanta er Institut contactèt damb eth Conselh Generau d'Aran pr'amor que revisèsse e validèsse eth recuelh mencionat damb era fin qu'era toponimia qu'auie d'aparèisher enes series cartografiques oficials corresponents ara Mapa topografica de Catalonha e ar Òrtotòmapa de Catalonha a escala 1: 5 000 auesse era maxima qualitat.

Atau es òrtotòmapes a escala 1:5 000 que se publiquèren a inicis deth decènni de 1990 sigueren es prumèrs documents que contiegen toponimia aranesa a escala de detalh e significuèren ua hita ena difusion des nòms de lòc aranés coma tanben en siguec era Mapa topografica de Catalonha a escala 1:50 000 (1992) corresponenta a Aran, a on nauament era colaboracion damb eth Conselh permetec aufrir un producte que contiege es nòms de lòc normalizat. Edicions cartografiques posteriores, coma era mès recenta dera Mapa topografica de Catalonha 1:25 000, tanben se beneficièren d'aguesta colaboracion ena qu'er Institut e eth Conselh preparèren era toponimia entà disposar dera maxima adequacion lingüística en aguest e d'auti documents cartografics.

Aguesta colaboracion sostenguda en temps, tant en toponimia catalana coma aranesa, se repetic pendent es trabalhs d'elaboracion deth Nomenclator Oficial de Toponimia Major de Catalonha (2003), alavetz ja jos era coordinacion dera Comission de Toponimia, creada eth 2001, que ne validèt es trabalhs amiadi a tèrme enes que collaborèren di-

ferenti organismes e departaments dera Generalitat de Catalonha. Era supervision der Institut d'Estudis Catalans deth còrpus toponimic, e era aprobacion deth Govèrn des formes prepausades pera Comission dèren caractèr oficiau ara òbra e la convertiren en referéncia tant pera pròpria tematica coma peth sòn caractèr pionèr en incorporar eth còrpus toponimic ara cartografia, hèt que ne permet era localizacion.

Aguest Nomenclator, que tant ena sua prumèra edicion coma ena dusau (2009) –e tanben ena actualizacion que s'a amiat a tèrme en 2019– ja arrecuelhie es nòms de lòc des municipis dera Val d'Aran, ei un referent tanben entar aranés.

Totun, era de representacion e era vision sumària dera òbra –se tracte de toponimia major– compòrten un nombre de toponims mendre qu'es que se normalizen ara damb eth Nomenclator dera Val d'Aran. Un prètzhèt que, actuaument, a estat possible d'amiar a tèrme damb mès rigor e coneishença, gracies ara supervision lingüistica der Institut d'Estudis Aranesi, coma autoritat academica der aranés, er occitan d'Aran.

Era Direccion Generau de Politica Lingüistica, qu'a er objectiu de fomentar er usatge d'aguesta lengua e de coordinar era Comission de Toponimia de Catalonha, celèbre era edicion deth Nomenclator dera Val d'Aran pera valor qu'es nòms de lòc an en un territòri, en sòn paisatge lingüistic, coma auviatge culturau qu'identifique ua lengua e es persones que la parlen.

Eth nau Nomenclator ei un esturment de referéncia que contribuirà, d'un costast, ara coneishença e era difusion des formes adequades des nòms de lòc e era sua localizacion sus eth territòri e, der aute, ara preservacion dera toponimia coma auviatge intangible, coma testimòni des eveniments istorics e coma reflèxe d'ua cultura viua que contunharà evolucionant.

Jaume Massó i Cartagena

Director generau der Institut Cartografic e Geologic de Catalonha

Ester Franquesa i Bonet

Directora generau de Politica Lingüistica

Presentacion

Estudiar es toponims aranesi ei investigar enes documents oraus de major transmissiõ istorica deth nòste entorn. Ei ena lengua orau a on se contien es transferéncias deth contengut identitari, dera nòsta manèra d'èster. Era nòsta lengua escrita ei d'is-tòria recenta e ei ena oralitat a on trobaram era hònt deth nòste passat.

Hè un sinhau mès de cent ans, un visitant distinguit, escriuie en sòn caierà, en Montgarri. "Ja som sortits del territori de lengua catalana; assí ja parlen aranés, un dialecte gascó. Som a 1645 metres d'altura, com qui no diu res... Tant ell com ella, mos parlen en pallarès, però nosaltres els e-feym parlar en aranés. Com l'home ens veu lapis en mà y llibreta uberta, ens demana que volem fer? Com sent qu'es per escriure les paraules araneses que mos diràn, se'n riu, perque diu ell que l'aranès es tan embuyat que no's pot escriure. Com veu qu'escrivim les paraules que mos diu, no se'n pot avenir y mos pren la llibreta per veure amb-e quines lletres escrivim. No hu acaba de creure, qu'alló sien paraules araneses escrites"¹ E ara, 100 ans dempús, auem establít es bases mès importantes dera nòsta escritura, auem hèt ua bona produccion escrita e fixam era nòsta toponimia; mos presentam coma lengua de cultura. A calut hèr es adaptacions entad aguesta lengua que non auie un corpus escrit e que, totun, es sòns toponims s'auien escrit enes lengües vesies, lengües qu'èren e son mès fòrtes qu'era nòsta. Per tot, era toponimia s'actualize, non ei un corpus que quede arcaizat en passat. E auem establít un procés normativizador dera lengua pròpria d'Aran en escriüer Vielha, damb "lh", que sonque auie estat escrit en catalan, castelhan e en un francés adaptat, ena forma "Viella" o que tanben trobauem escrit "Biella". Auem realizat ua actualizaciõ en aplicaciõ dera normativa actuau d'inspiraciõ medievau e de major difusiõ en Occitània² e absolutament respectuosa damb era istòria dera paraula, coerenta damb era diacronia deth mot. Lo madeish ac poderíem díder dera actualizaciõ de "Escunhau", de "Casarilh", de "Unha", de "Marimanha", dera "cabana de Sant Ser-nilh", der "Estanhon", des "Mines deth Horcalh", dera "Pèira Hilhòla", dera "Hònt deth Gresilhon", de "Vaquèira"... O, eth cas de "Naut Aran", laguens dera toponimia de naua creaciõ, obligada peth besonh de dar nòm as naues realitats, qu'ena sua creaciõ en 1967 se denominèc "Alt Aran" e que regularizarie eth sòn nòm damb era arribada dera democràcia. "Las paraulas son de lutz en camin, que sabon pas se quauqu'un las espera"³. E entre es naues creacions destacam ua tendéncia a méter nòms d'accidents geografics e d'estructures culturaus e tradicionaus pròpies deth país, as naues creacions, però tanben s'arribe a designacions banaus e exotiques que non an arren a veir

1. Antoni M.Alcover (1862-1932). *Excursion filologica 1906* (Bolletí del Diccionari de la Llengua catalana).

2. Ena Occitània lingüística e non pas ena actuau regiõ administrativa.

3. Max Roqueta.

damb era nòsta realitat e dera que m'estaui de mèter cap d'exemple entà non herir sensibilitats.

Era toponimia ei un des elements fundamentaus ena identitat deth territòri, ena personalitat dera Val d'Aran. Recuelh eth conjunt de percepcions collectives en relacion damb es sues costums, damb era sua istòria, damb era cultura, damb er espaci, damb er ambient, damb eth paisatge... "Es paraules d'ua lengua [e es toponims especiaument] pòrten rastres que remonten a millenis, connexions ocultes damb d'aites lengües, viues o desapareishudes, istòries de conquestes e d'invasions, de guèrres e d'influències, d'invencions e de destruccions... ei era istòria deth mon"⁴.

Entà determinar es nòms dera toponimia dita major (era de major emplec e difusion) dera Val d'Aran auem cercat enes documents escrits e subertot auem escotat as vesins, auem procurat establir lo qu'ei viu, e aquerò que creiguem qu'ei era sua etimologia e era istòria fonetica de cada paraula. "Quan ves d' a on ven un nòm, de seguida entenes era sua fòrça"⁵.

E totun èm prudents e auem en compde que "es paraules son pònts e que tanben son trampes, gabies, potzi... que son incèrtes e que diden causes incèrtes"⁶. Er estudi dera toponimia ei difícil, era corrècta interpretacion ei fòrça complèxa, En cas aranés cau auer en compde que compdam damb es explicacions d'un des expèrts mès importants en toponimia e estudi des etimologies, er excellent romanista Joan Coromines que dediquèc ua part dera sua vida e deth sòn trabalh ara Val d'Aran e ar aranés (entenuit la-guens deth conjunt occitan). Ei d'agraïr era consulta des sues extraordinàries òbres ja qu'enes nòms de lòc antics trobar era significacion non ei tostemp un camin facil. E aprenem de Coromines qu'er estudi des etimologies ei fòrça complicat e que massa soent se'n hè un emplec excessiu e interessat, que i a massa aprenents d'etimològs que dèishen mèrques que mos desorienten. Arren ei evident, e quan creiguem qu'ei evident, auem de dobtar... Tot soent, en estudi des nòsti nòms de lòcs, sonque auem un son de difícil interpretacion, que pòt auer patit es mès extranhes transformacions e es mès capricioses influències. E a viatges damb pòques evidéncias cau prèner decisions. Era Acadèmia a de hèr-ne er estudi, e... a de decidir; non pot deishar er estudi entà un aute dia, e mos cau èster umils damb era etimologia entà interpretar era correccion, era istòria d'un toponim. Era istòria lingüística des darrèrs cent ans ei plagada d'interpretacions erronèes, d'explicacions extranhes que mos pòrten a confusions imperdonables. Coma aquera rara interpretacion, de qué Asia ven de "hasi" que signifie 'principi', justament en espaci a on auec eth sòn origen eth genèr uman e era sua cultura. E en aplicacion d'aguesta umilitat e en benefici d'ua regularitat auem variat bèra decision presa en 2003, coma era forma "Bacivèr", deth Naut Aran, qu'en 2003 decidirem d'escriuer "Vacivèr" en ua interpretacion etimologica coerenta damb es sòns possibles orogens latins, però que trapam en contradiccion damb "Baciuèr" de Canejan e surtot damb es "Baciver" d'Alt Aneu que contenen eth Nomenclator de Catalonha. Catalan e occitan son lengües deth madeish encastre culturau, e non auriem de produïr aquestes diferéncias, maugrat qu'existissen. Trabalham per fixar era lengua damb principis guiats pera existéncia der espaci occitanocatalan o autament dit occitanoromani.

Es toponims non son objècte der azard, e non mos podem contentar damb era prumèra explicacion. Ben ath contrari es nòms de lòc seguissen ues formes tacites pròpies dera societad que les assignèn, que permetie identificar un endret, un paisatge, un accident.

Coneishem era notabla influéncia deth parlar basc ena Val d'Aran. Enquia eth sègle X eth pòble aranés parlaue un vielh aquitan de caracteristiques vinculades ar antic euskèra e açò generèc una grana influéncia en tota era toponimia (era idea biblica des 72

4. José Antonio Millán *El candidato melancólico* (Madrid, RBA 2006).

5. Sant Isidor de Sevilla, segle VI, *Etimologies*.

6. Octavio Paz a *Árbol adentro*.

lengües de Babel e era arribada ena península der arrehilh de Noè, Tubal que portèc eth basc). Non ei possible d'estudiar era toponimia aranesa e de definir-ne es sues formes sense auer en compde aguesta circumstància; però non ei era soleta. Es pòbles anteriors as basqui, es ibers acornerats posteriorament pes celtes, e era improbable e possibla influéncia deth pas des cartaginesi, tanben se considèren presentes en quauques denominacions. Es formes posteriores, es romans, eth mozarab, eth latin rustic (dit occitan) des trobadors, qu'acabaríe implantant-se en nòste territòri, es visigòts, es francs... e d'agues, an intervengut ena istòria des toponims aranesi. E enes sòns desplaçaments e enes repoblacions e conquistes i a ua cèrta tendéncia a reproduir nòms que son originaris des lòcs de provenença e per açò trobam nòms repetits en nòrd e en sud des nòstes tèrres.

Es nòms de lòc senhalen era forma en que de manèra comuna en epòques ancianes designauen uns endrets determinats entà orientar-se e entà organizar era sua vida. Es orogens non son en un moment de batialhes geografiques, non se met un nòm e ath delà d'alavetz toti la seguissen. Ei un procès de ans de designacion de parçans de denominacions quotidianes. E atau un toponim qu'a relacion damb er endret que designe, damb eth temps e pes transformacions e es evolucions pròpies dera vida, se torne desconeshut, pera evolucion lingüística, pera introduccion de d'agues lengües e auem besonh de transformar eth nòm entà hèr-lo mès descriptiu. Non mos cau desbrembar es accions enes toponims de regims totalitaris que tendissen a transformar es nòms des lòcs entà anular era lengua pròpria deth territòri e implantar era der impèri, era der estat... E atau, damb transformacions contínues, se pèrd eth sentit originari dera denominacion e sorgissen nòms repetits, tautologies coma era dera Val d'Aran qu'en bèth moment deuec de coneisher-se sonque per Aran, que ja incorporè era sua significacion de val.

Ena determinacion des toponims an intervengut factors de tot tipe, domestic, social, politic, geografic, istoric..., però ara aqueth nòm, qu'a ues motivacions e ua istòria peculiarara sonque servís entà designar, entà localizar. D'un punt d'enguarda lingüistic aqueth toponim a ua carga diacronica que mos interèsse entà determinar eth significat d'aqueres paraules e era valor des endrets, e mos ensenhe es aconteishements, es signes deth parçan, es objèctes e es persones que i viueren... Prumèr auèc un nòm identificador, comun, singular, diferent des demès entà poder saber e identificar eth lòc. Dempús damb ans se tornèc pròpri. Tot aqueth procès, era investigacion d'aquera transmission que pòrten es nòms de lòcs ei eth trabalh d'aqueri que creiguem ena fòrça dera lengua.

“Non i pòt auer arren de mès preciós, mès interessant, m'atreviria a díder mès apasionant qu'aguesti nòms que reflèxen, dilhèu, era prumèra impression qu'as uelhs e era anma des òmes que i viueren causèc era nòsta patria, era tèrra ena que viuem e ara qu'estimam, damb es sues formes sauvatges e doces, damb es sòns gessents e damb es sòns contorns, damb e sòns diferents aspèctes de color e de vegetacion, as uelhs e ara anma d'aqueri òmes qu'aué descansen eternament jos aguesta tèrra que les a acuelhut, tament coma lèu mos acuelherà a nosati”. Es nòms que designen es lòcs d'un territòri an ua foncion tecnica e culturau ath madeish temps. Tecnica perque les referencien geograficament, e culturau perqué veïculen informacion sus era cultura, era lengua o es costums d'aqueri que les meteren eth nòm. En aguest sens, era toponimia aranesa ei un patrimoni collectiu que cau sauvar coma a part der auviatge lingüistic e culturau dera Val d'Aran⁸.

Era Lei 1/2015, deth 5 de hereuèr, deth regim especiau d'Aran, en sòn Article 76 reconeish era competéncia dera Val d'Aran ena defensa dera sua identitat en matèria de toponimia d'Aran. “Correspon ath Conselh Generau d'Aran era competéncia ena defensa juridica e processau des toponims d'Aran.”

7. Gaston Paris (1839-1903).

8. Extrèt dera exposicion de motius deth Decret 59/2001, de 23 de gèr pera que s'establís era Comission de Toponimia. S'a cambiat “catalana” per “aranesa” e “Catalonha” per “Val d'Aran”.

Destacam era competència dera *Acadèmia aranesa dera lengua occitana* obtenguda peth Decrèt 12/2014, de 21 de gèr, peth quau s'autrege ar Institut d'Estudis Aranesi eth caractèr d'Acadèmia e d'autoritat lingüística der occitan, lengua pròpria ena Val d'Aran e oficiau en Catalonha. En sòn Article 3 sus era Autoritat lingüística reconeish qu'er *Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana* ei era maxima institucion encargada d'establir e actualizar era normativa lingüística der aranés.

A tier en compde qu'era Lei 35/2010, der 1 d'octobre, der occitan, aranés en Aran en Article 11.1. destaque que "Es toponims d'Aran an coma soleta forma oficiau era aranesa".

A considerar era Declaracion universau des drets lingüistics entara que "tota comunitat lingüística a eth dret de hèr us des toponims ena lengua pròpria deth territòri, enes emplecs oraus e escrits, e enes encastres privats, publics e oficiaus" e "Tota comunitat lingüística a eth dret d'establir, preservar e revisar era toponimia autoctòna. Aguesta non pòt èster suprimida, alterada o adaptada arbitrariament, coma tanpòc pòt èster substituïda en cas de cambis de conjuntures politiquas o d'un aute tipe".

Er Institut Cartografic e Geologic de Catalonha (ICGC) a es competències dera Generalitat de Catalonha sus cartografia e informacion geografica en vertut d'aquerò establhit pera Lei 2/2014 de 27 de gèr.

Er 11 de mai de 2018, en Vielha se signèc un convèni entre er Institut Cartografic e Geologic de Catalonha e er Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana entà actualizar era toponimia aranesa en tot que se ditz que "Era toponimia [que cau actualizar] ei eth resultat d'un recuelh de camp realizat per ICGC a compdar dera informacion facilitada per coneishedors locals e persones restacades ar endret e completada damb d'autes hònts documentaus e que siguec revisada per geografis e filològs especializadi en toponimia. Aguesta toponimia a estat validada e aprovada en diuerses escadences per part deth Conselh Generau d'Aran".

Era actualizacion dera toponimia facilitada per Institut Cartografic e Geologic de Catalonha l'a portat e tèrme er Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana en tot mostrar ua coerència e respècte damb eth Nomenclator Oficiau de Catalonha, era toponimia aranesa deth quau siguec aprovada peth Conselh Generau d'Aran eth 26 de hereuèr de 2003⁹. Agust respècte mos a hèr a fixar formes que, dilhèu, en d'autes circumstàncies auriem desestimat. Metem er exemple dera generalizacion d'"Arriu" qu'auriem podut compaginar damb era tanben corrècta e fortament socializada "riu/rieu" (n'an quedat un parelh), mès qu'auem priorizat era continuïtat de decisions preses en sòn moment e era coerència damb era senhalizacion actuau e eth sòn emplec escrit. Era madeisha rason mos a hèr a deishar "Mair de Diu" en lòc dera generalizada "Mare de Dieu". Per contra auem compaginat "menes" e "mines" (Bossòst/Naut Aran) pr'amor que correspon ara recerca fonetica realizada e açò mos permeterà èster fidèus ara rica variacion. E tanben auem compaginat "Mieidia" e "Meddia" pera madeisha rason. E d'autes, "esportiva" damb "esportiva", "crotz" damb "creu", "Cassenhau" damb "Cassinhou", "Père" damb "Pèir"... mòstra dera variacion e dera vitalitat. E entara presa de decisions a calut èster coerents damb es *Critèris entara toponimia d'encastre municipau* dera Comission de Toponimia de Catalonha, adaptats ara realitat aranesa¹⁰.

9. Era seccion lingüística der anterior Institut d'Estudis Aranesi (Organ aconselhador deth Conselh Generau d'Aran), dera que formauen part toti es membres dera actuau Seccion aranesa der IEA-AALO, siguec era encargada de hèr es correccions e adaptacions e i corregic 275 toponims des 852 aprovats (33 %), que son eth numèro de toponims dera Val d'Aran, includits en Nomenclator de Catalonha. Se optèc per mèter en mager eth nòm der accident geografic (arriu, cap, estanh...) porque des der airau de Politica Lingüística deth Conselh se considerèc que non ère ua qüestion accidentau e qu'atau se consèrve eth toponim integre. Agust critèri s'a respetat enes decisions actuas.

10. Comission de Toponimia de Catalonha, *Critèris entara toponimia d'encastre municipau*, Coordinacion Jusèp Loïs Sans, Generalitat de Catalonha, 2006.

Eth trabalh de correccion des 3450 toponims que contèn aguest **Nomenclator dera Val d'Aran** a partit dera documentacion entregada per ICGC. S'a hèt un trabalh de camp portat a tèrme per Marta Rodríguez e Pilar Lladonosa qu'an realizat enquestes damb Manuèl Castèt Tolò e Marcel Castèt Busquet de Vilamòs, Joan Cau Barès, Felix Sabi Sanglada e Maria Puyol Redonets de Bausen, Jusèp Rodríguez Pedarròs de Bossòst, Jusèp Bacaria e Alberto Deó Dejuan de Canejan, Daniel Boya e Antônio Ané Aunòs de Les, Felipe Estrada Mateu de Naut Aran, Antônio Ademà e Jusèp Sanglada de Vielha. Toti eri son vesins dera Val d'Aran, neishuts en Aran, qu'an viscut tota era vida en aguesta val e de prumèra lengua er aranès. Damb eri es enquestadores an podut repassar toti es toponims existents ena basa de dades. Enes enquestes an detectat 197 vacillacions fonetiques (e bèra ua de denominacion) qu'an estat valorades ena *Seccion aranesa der Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana* e qu'an assomit eth cambi de 170 toponims dera basa de dades¹¹. Era basa corregida siguec aprovada ena session dera *Seccion Aranesa dera Acadèmia* deth 29 de març de 2019.

Er *Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana* agrais ar *Institut Cartografic e Geologic de Catalonha* eth sòn bon trabalh, qu'a anat mès enlà der estricte compliment deth convèni, e gràcies ath quau auem podut realizar era publicacion. Agrais tanben as informants e enquestadores e as institucions, empreses e particulars que mantien economicament aguesta Acadèmia: Conselh Generau d'Aran, Generalitat de Catalonha, Fundació La Caixa, Baqueira-Beret, bèri ajuntaments e donacions privades.

E er *Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana* profite d'aguesta publicacion entà mèter en alèrta era mancança d'estudis sus toponimia petita (era mens usuau en aguesti moments), era quau consèrve ua riquesa expressiva e istorica de grana valor e que presente ua mancança de conservacion molt elevada, pera enòrma evolucion economica qu'a patit e patís era nòsta societad, era quau transforme rapidament era nòsta manèra de viuer.

Jusèp Loís Sans Socasau
*President der Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia
aranesa dera lengua occitana*

Junh 2019

11. Er IEA-AALO a considerat qu'era Basa de dades dera que s'a partit auie un bon nivèu de correccion, deth 95 %.